

עיניים להיסטוריה

דב גביש

לחזור ולראות תיעוד חזותי היסטורי זה להתעורר מחדש אל נופי העבר בעזרת מפה, או מצלמה, על אחת כמה וכמה בתצפית מגבוה. פרסומים רבים מתנאים בכותרות ובהגדרות מרוממות למראה הנוף בהווה או בעבר, כפיתוי לעיון ולדיון באירוע כלשהו. די בלקט לא מקרי של כותרים באנגלית לעניין הצילום כמו The past from above, או Evidence in Camera; ולעניין המפות כמו Maps that charted the distortions of history, או The secret life of maps כדי להסב את תשומת הלב לזמן, לאמצעי ולתיעוד.

מאמרים רבים מספרים אירועים שהטביעו את חותמם בנוף, אך מייתרים את הצגתו; מאבדים את מראה העיניים ומקריבים תמונה לתמליל. ההתבוננות המרעננת בנוף, באמצעות כלים העומדים לרשותנו, כמפה ותצלום, חושפת מידע ורשמים שאינם נופלים מתמליל מתלבט. המפה מלמדת בשפת הסימנים הגרפיים, הצילום מראה בשפה הפוטוגרפית, ומקבעים את המציאות לשעתה. אלה ואלה תלויי הקשר סיבתי וסביבתי: לשם מה תיעדו? למה מִפּוֹ ולשם מה צילמו, מהי הסיבה לשיגור מודד ומהי ההצדקה להזנקת מטוס לצילום. במפה ובתצלום יש הרבה מעבר למראה הנוף, כי יש עילה היסטורית ותרבותית ליצירתם ואולי עילה עתידית לניצולם ומכאן והילך התמסרתי במיוחד לתחום הזה.



בספריית המפות

ממעוף הציפור אל ראשית המאה

ההיסטוריה של הצילום קצרה לעומת ההיסטוריה של המיפוי, וזו של הצילום האווירי קצרה אף יותר.¹ עשר שנים בלבד לאחר המראת המטוס הראשון בעולם נחת המטוס הראשון כאן, בארץ, בדצמבר 1913, ב-27 בחוף יפו וב-30 בירושלים, בדרכו אל הפירמידות במצרים. ב-31 צולמה עכו מהאוויר, תצלום אוויר ראשון בארץ.



קבלת הפנים למטוס הראשון שנחת בירושלים, 30.12.1913

הארכיונים הייעודיים לתולדות המיפוי והצילום מתמחים בדרך-כלל בנושאים שלשמשם הוקמו, לתיעוד חבל-ארץ, מיזם ותופעה, או למה שמזדמן בזכות ההצצה אל מעבר לאופק ולתוך רשות זרה. עם שאלות סקרניות אפשר להרחיב את תחום העניין וגם לחרוג ממנו אל יעדים בלתי צפויים של הרפתקנות, מחקר ואירועים הפורשים לרווחה תחומי עניין שאינם מוגדרים מראש אל מחקרי-לוואי ואל אישים שלקחו חלק בפעילות היסטורית בארץ ובחקירתה; ארכיונאים, היסטוריונים

1. דו-שבועון האוניברסיטה העברית בירושלים, 147, 28 בינואר 1980.

ולוחמים, טייסים ומודדים, מהם שהוזכרו במאמרים שהתפרסמו בביטאונים בארץ ובחו"ל. מחקרים כאלה הוליקו גם אותי לשדות זרים של מלחמות, הנצחה וזיכרון, ובחלקם נותרו בשוליים, בבחינת יום יבוא...

הפתעות רבות נקרו בדרכי. מכולן אזכיר שלוש מייצגות: בנוף, באנשים ובמסר ההיסטורי.

מרטין לובובסקי הגיע מגרמניה לאנגליה במסע הצלה של ילדים במלחמת העולם. בבוא היום עלה ושרת בנח"ל בארץ, ומאז חי רוב שנותיו בלונדון. בן-דודו פרופ' אוריאל דן מאוניברסיטת תל-אביב, הפנה אותי אליו ב-1978. ב-1979 מרטין התישב מולי באוניברסיטה העברית, אז בגבעת רם, ואמר: "אני יכול לעזור לך". היה לו כישרון לאתר "מבוקשים" טרם העידן הדיגיטלי. היה זה לאחר שבעיתון השיווקי הבריטי Exchange & Mart הוא מצא הצעה למכירה בפרוטות 24 תצלומי-אוויר של ארץ-ישראל משנת 1945.² המוכר, הוקלי (Hockley), איש מודיעין בריטי לשעבר, שנמנה על ה"כלניות" המוטסות (Airborne), סיפר לי כעבור שנה, שפונה מהארץ ב-1948 על גבי אלונקה. קודם לפינויו הוערמו על האלונקה גם תצלומי-האוויר שעבד עליהם במחנה סרפנד, צריפין, אולי ציפו שישלים את עבודתו בבית לכשיחלים.



החוף ופרבר הגנים בפרדסי יפו 7.12.1945 (Airborne I, 4167)

העיון בתצלומים האלה חשף, בבוא היום, את כוונתו של הנרי קנדל, היועץ הבריטי לתכנון ערים, ליצירת פרבר גנים ביפו, בהמשך לשדרות ירושלים, כשבמרכזו כיכר ענקית, שנמחתה מעל פני הקרקע עם הקמת המדינה, אבל תועדה בתצלום כמצפה לסלילת רכבת קלה ברבות הימים.³

². Exchange & Mart 23.7.1964-29.7.1964; דב גביש, 'תצלומי-אוויר וה"כלניות"', מ. גולני (ע), **מדיניות מלחמה – מדיניות שלום, עלי זית וחרב ג'**, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, 1999, עמ' 247-254.

³. דב גביש, 'פרבר הגנים של יפו - תכנית, ביצוע ומחיקה', **מחקרים בגאוגרפיה של ארץ-ישראל** י"ד (תשנ"ד), עמ' 142-155.

בכול שנות מלחמת העולם הראשונה, מאז 1915, ובמשך כשלושים שנה, עד 1945, שרתה באזורנו, בגלגול קל, טייסת חיל-האוויר הבריטי מס' 14, ממצרים, סיני, ירדן וסוריה. ביוני 1983 איתר מרטין את הנרי האנמר (Group Captain Henry Hanmer), אחד ממפקדי הטייסת הראשונים, מאלה שתקפו את עזה ובאר-שבע במלחמת העולם הראשונה והסיגו את התורכים מארץ-ישראל.



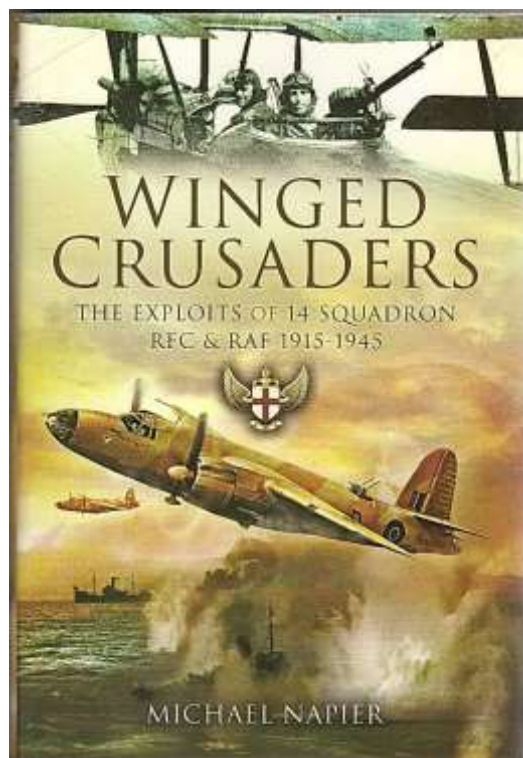
הוא ורעייתו לידי פרנסס (Frances), ששרתה גם היא בארץ במלחמת העולם השנייה, בסרפנד, ארחו אותנו בבית חווה שאת קירותיו עיטרו ציורי קרבות אוויר בארץ-ישראל ב'מלחמה הגדולה'.



משמאל לימין: מרטין לובובסקי, הנרי האנמר ורעייתו פרנסס

כביטוי לקורת-הרוח שהסבנו לו, הנרי האנמר הפקיד בידי את רשימותיו מתקופת המלחמה ואת תיק הרצאותיו על לקחיה באקדמיה האווירית הבריטית, אולי מחשש שאין להם דורש. פרסמתי את מידע ההפקדה ב-2006 באחד ממאמרי שבתחום ידיעת הארץ בעברית ובאנגלית.⁴ המאמר אותר על ידי שני *Winged Crusaders*, "צלבנים מכונפים". לבקשתם, שמחתי להשיב את הרשימות לאנגליה אל מייק נפיר (Michael Napier), איש הטייסת וטייס British Airways, שעמל בכתובת ההיסטוריה של הטייסת, מהבכירות והוותיקות בחיל-האוויר המלכותי.⁵

כול אחד ומעוף הציפור שלו.



⁴. דב גביש, 'הידרופלן בים המלח', **טבע וארץ**, כג, 3 (ניסן תשמ"א), עמ' 130-132; Dov Gavish, 'A British Hydroplane on the Dead Sea', *Cross & Cockade International*, 37 (2), 2006, pp. 109-115.

⁵. Michael Napier, *Winged Crusaders: The Exploits of 14 Squadron RFC&RAF 1915-1945*, Pen & Sword Aviation, 2012, pp. xii & 54.